

O PRIVIRE FILOZOFICĂ

Ludwig Wittgenstein s-a născut în 1889 la Viena și a încetat din viață în anul 1951 la Cambridge. Viața și activitatea lui s-au desfășurat alternativ în spațiul cultural și intelectual central-european și în cel anglo-saxon. Astăzi, Wittgenstein este socotit, alături de Martin Heidegger, unul dintre cei mai reprezentativi gânditori ai secolului XX. Lucrarea sa de tinerete, *Tractatus Logico-Philosophicus*, folosește instrumentele logicii moderne într-o încercare originală de analiză a limbajului, a gândirii și a raporturilor lor cu realitatea. Distincția celebră pe care o face între *a spune* și *a arăta* exclude orice vorbire cu sens despre frumos, bine sau Dumnezeu. În scrierile mai târzii, dar mai ales în *Cercetări filozofice* (apărută postum), Wittgenstein reușește ceea ce nici un alt filozof nu pare să fi realizat: o ruptură radicală cu vechiul său mod de a vedea lucrurile, simultan cu inaugurarea unui mod cu totul nou de a practica filozofia. Pe lângă *Tractatus*, singura carte de filozofie publicată în timpul vieții, Wittgenstein a lăsat o cantitate enormă de postume, din care face parte și corespondența sa filozofică.

Dintre scrierile lui Wittgenstein au apărut, în traducere, la Humanitas: *Caietul albastru* (1993, reeditări 2005, 2013), *Lecții și convorbiri despre estetică, psihanaliză și credința religioasă* (1993, reeditare 2005), *Însemnări postume, 1914–1951* (1995, reeditări 2005, 2013), *Tractatus Logico-Philosophicus* (2001, reeditare 2012), *Scrisori despre Tractatus* (2012), *Cercetări filozofice* (2004, reeditare 2013), *Despre certitudine* (2005, reeditare 2013), *Jurnale 1914–1916 și Câteva remarci asupra formei logice* (2010).

LUDWIG
WITTGENSTEIN
**O PRIVIRE
FILOZOFICĂ**
**(aşa-numitul
„CĂIET BRUN”)**

traducere din germană şi engleză de
CĂTĂLIN CIOABĂ şi
MIRCEA FLONTA

prefaţă de
MIRCEA FLONTA

 HUMANITAS
BUCUREŞTI

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	7
<i>De la Caietul albastru la Cercetările filozofice,</i> prefață de Mircea Flonta	9
O PRIVIRE FILOZOFICĂ (AȘA-NUMITUL „CAIET BRUN“)	43

Notă asupra ediției

Versiunea inițială a textului de față a fost dictată de Ludwig Wittgenstein, la Cambridge, în anul universitar 1934–1935, studenților săi Francis Skinner și Alice Ambrose. Au fost produse apoi trei exemplare dactilografiate, legate într-un carton de culoare brună, pe care Wittgenstein le-a înmânat spre lectură prietenilor. Cum scrierea nu purta un titlu, ea a ajuns să fie cunoscută sub denumirea de *Caietul brun*. Aceleași circumstanțe i se datorează de altfel și titlul unui alt text dictat de Wittgenstein studenților săi, *Caietul albastru*.

Ceea ce am tradus este prelucrarea în limba germană a textului dictat în engleză, pe care Wittgenstein a întreprins-o în toamna anului 1936. Traducerea a fost făcută după ediția *Das Blaue Buch / Eine Philosophische Betrachtung (Das Braune Buch)*, îngrijită de Rush Rhees, Suhrkamp, 1980 (a cărei paginație o reproducem pe margine, între paranteze drepte). Prelucrarea germană se întrerupe însă la ultima parte a textului (paragraful despre mișcările voluntare și cele involuntare). Această ultimă parte a fost tradusă după notele de curs în limba engleză, publicate în *The Blue and Brown Books: Preliminary Studies for the „Philosophical Investigations“*, Blackwell Publishing

Limited, 1958; și aici, am indicat pe margine paginația ediției originale.

În volumul de față, am reprodus notele de subsol ale editorului Rush Rhees marcându-le prin cifre arabe, în vreme ce notele adăugate de noi au fost introduse cu asterisc. De asemenea, am inclus în această ediție câteva facsimile după manuscrisul german, printre care ale primei și ultimei file, socotind că ele ar putea fi de interes pentru cititor.

Traducătorii

Augustin (*Confesiuni* I, 8) descrie învățarea limbii ome- [117]
nești astfel: „...cum... *appellabant rem aliquam et cum
secundum eam vocem corpus ad aliquid movebant, videbam
et tenebam hoc ab eis vocari rem illam, quod sonabant,
cum eam vellent ostendere*“*.

Cel care descrie în acest mod învățarea limbii se gândește, mai întâi, la o anumită clasă de cuvinte, cum ar fi „om“, „pâine“, „masă“, și doar în al doilea rând la cuvinte precum „nu“, „dar“, „poate“, „astăzi“.

Despre cineva care ar vrea să descrie jocul de șah însă nu ar pomeni nimic de pioni și de funcția lor în acest joc s-ar putea spune că a descris în mod incomplet jocul de șah; dar s-ar putea spune și că a descris un joc mai simplu decât șahul nostru. Și astfel se poate spune: descrierea făcută de Augustin e valabilă pentru un limbaj

* „...[înregistram în memorie] când ei înșiși [oamenii mai în vârstă] scoteau un sunet numind un lucru și când își mișcau trupul spre ceva corespunzător acelu sunet; apoi vedeam și păstram în gând că fusese numit de ei lucrul acela, pe care îl pronunțau, când doreau să-l arate“ (Sfântul Augustin, *Confesiuni*, trad. de Gh.I. Șerban, Humanitas, București, 1998, p. 97).

Philosophische Untersuchungen.

Versuch einer Umarbeitung.

Augustinus beschreibt das Lernen so:

Das Lernen der menschlichen Sprache be-
schreibt Augustinus so: (Confessiones I, 8)
"... cum... appellabant rem aliquam et cum secum
dum eam vocem corpus ad aliquid movebant,
videbam et tenebam hoc ab eis vocari rem illam;
quod sonabant, cum eam vellent ostendere".

Wer das Lernen der Sprache so beschreibt,
denkt zuerst an eine ~~ganze~~ Klasse von
~~Wörtern~~ wie etwa 'Mann', 'Mutter', 'Brot', 'Tisch',
+ erst in zweiter Linie an Wörter, wie 'heute',
'nicht', 'vielleicht', 'heute'.

Wenn jemand das Schachspiel be-
schreiben wollte aber seine Beschreibung
Baume umschreibt, erziele "nicht erwünschte" Folgen die Bauern & ihre Jungen so könnte
verfaßt die Bauern & ihre Jungen so könnte
man sagen, er habe das Schachspiel
unvollständig beschrieben; aber auch
er habe ein einfacheres Spiel als unser
Schach beschrieben. Und in diesem Sinne
kann man sagen Augustinus Beschreibung
selbe für eine einfachere Sprache als die
unsere. - Denken wir uns der folgende Sprache:

- ~~ersten~~
- 1 Ihre Funktion ist die Verständigung
eines ^{Meisters} Bauern A mit seinem Gehilfen B.
A errichtet einen Bau, B reicht ihm Bausteine.
mit. Es gibt Würfel, Platten, Balken, Säulen. A
ruft eines ^{der} ~~Wörter~~ ^{Würfel, Platten} aus B bringt ihm
darauf ^{Bayern} antwortend hin. - Denken wir uns
eine Gesellschaft die nur dieses System der
Verständigung ^{um diese Sprache} besetzt. Sie Kinder lernen ^{die Sprache}
~~von den Erwachsenen~~, indem sie dazu abge-
richtet werden zu ihrem Gebrauche erzogen
werden: d.h., sie werden dazu erzogen zu bauen,

mai simplu decât al nostru. – Un astfel de limbaj simplu ar fi atunci:

- 1 Cel a cărui funcție este comunicarea dintre un meșter A și ucenicul său B. A ridică o clădire, iar ucenicul îi întinde materialele de construcție: cărămizi, lespezi, bârne și stâlpi. A strigă unul din cuvintele „cărămidă“, „lespede“ etc., iar B îi aduce materialul respectiv. – Să ne închipuim o societate care posedă doar acest sistem de comunicare, doar acest limbaj. Copiii învață limba în timp ce sunt deprinși să o folosească: asta înseamnă că sunt educați să construiască, să se servească de strigăte precum „Lespede!“ , „Cărămidă!“ etc. și să reacționeze corect la aceste strigăte. Această învățare a limbii este, prin esența ei, o instruire de genul dresajului – li se arată cum se face un lucru, sunt încurajați și ajutați să-l facă și sunt răsplătiți sau pedepsiți ș.a.m.d. O parte a instruirii constă bunăoară în faptul că cel care îi învață arată spre un material de construcție și îi fixează copilului atenția asupra lui, rostind în același timp un cuvânt. Acest proces îl voi numi „învățare a cuvintelor arătând spre ceva“.

În folosirea practică a acestui limbaj, unul strigă cuvintele ca pe niște ordine, iar celălalt acționează [118] potrivit lor. În învățarea cuvintelor vom întâlni și acest exercițiu: copilul „*spune numele*“ obiectelor. Adică rostește cuvintele atunci când cel care îl învață arată spre diferitele materiale de construcție. Ba chiar vom întâlni aici un exercițiu încă și mai simplu: copilul repetă cuvintele pe care i le spune cel care-l învață.

„Însă, în acest limbaj, cuvântul «lespede», de pildă, nu are aceeași semnificație ca în limbajul nostru obișnuit!“ – E adevărat, dacă prin asta vrei să spui că, în limbajul nostru, cuvântul „lespede“ e folosit și altfel decât ca în limbajul (1). Însă nu-l folosim noi oare și așa cum e folosit acolo? Sau ar trebui să spunem, atunci când *noi* îl folosim, că e vorba de o propoziție eliptică, de o prescurtare pentru „Adu-mi o lespede!“? – Oare lucrurile stau așa: când strigăm „Lespede!“, *avem în vedere* „Adu-mi o lespede!“? Dacă vreau însă să redau ce anume are el în vedere, atunci de ce trebuie să traduc aici expresia „Lespede!“ prin „Adu-mi o lespede!“? Iar dacă cele două înseamnă același lucru, de ce să nu spun: „Când strigăm «Lespede!», avem în vedere «Lespede!»“? Sau: de ce n-aș putea să am în vedere „Lespede!“, dacă sunt în stare să-l am în vedere pe „Adu-mi o lespede!“? Asta dacă nu cumva vrei să spui că, în clipa în care un om strigă „Lespede!“, el își spune *de fapt* întotdeauna, în sinea lui, „Adu-mi o lespede!“ . Avem însă vreun motiv să credem așa ceva?

Să ne gândim la următoarea întrebare: „Dacă cineva dă ordinul «Adu-mi o lespede!», el trebuie să gândească acest ordin ca pe o propoziție alcătuită din patru cuvinte; dar oare nu-l poate gândi și ca pe un *singur* cuvânt (unul lung, compus) care să corespundă cuvântului «Lespede!»?“ – Vom fi înclinați să răspundem că el are în vedere *patru cuvinte* atunci când folosește propoziția „Adu-mi o lespede!“, în contrast cu alte propoziții care conțin aceste cuvinte, în alte combinații, cum ar fi „Adu-mi 2 lepezi!“, „Adu-mi o cărămidă!“ etc. etc. – Însă ce înseamnă a folosi un ordin, și nu pe celelalte? Oare ar trebui atunci ca și celelalte ordine să fie în mintea celui care îl dă pe acesta? Toate, sau doar unele? Nu este oare

aşa: ordinul este o propoziție alcătuită din patru cuvinte – sau cel care dă ordinul „are în vedere patru cuvinte“ – atunci când în limbajul pe care îl vorbește și în care propoziția aceasta este un ordin apar și celelalte combinații? Nu e vorba de faptul că astfel de combinații îi trec prin minte celui care dă ordinul, în timp ce îl dă, și evident nici de cât de mult s-a gândit el eventual la ele, mai înainte sau după aceea. [119]

2 Să luăm acum în considerare o extindere a limbajului (1). Ucenicul poate rosti, în ordinea lor, numeralele de la „unu“ până la „zece“. La strigătul „Cinci lespezi!“, el merge acolo unde sunt depozitate lespezile, rostește numeralele de la „unu“ până la „cinci“ și, la rostirea fiecărui cuvânt, ia câte o lespede și i-o aduce lui A. (În practica acestui limbaj vorbesc ambele părți.) Din învățarea limbajului face parte aici învățarea pe de rost a șirului de numerale. Din nou, folosirea acestor cuvinte va fi învățată prin arătare, însă în cazul de față același numeral, de pildă „trei“, este rostit cu voce tare, atât atunci când se arată spre lespezi, cât și spre cărămizi ș.a.m.d., și sunt rostite numerale *diferite* atunci când se arată spre pietre de aceeași formă.

Învățării pe de rost a șirului de numerale nu-i corespunde nimic din învățarea limbajului (1), iar asta arată foarte clar că, odată cu numeralele, noi am introdus în limbaj un cu totul alt gen de instrument. Deosebirea esențială dintre instrumente, dintre numerale și denumiri ale formei pietrelor, este aici atât de frapantă deoarece avem de-a face, în cazul de față, doar cu două părți de vorbire, iar modul în care sunt folosite cele două poate fi complet trecut cu vederea. Cele două instrumente

lingvistice au în comun unul cu altul doar forma exterioară, forma dată de succesiunea sunetelor. Iar aceasta este esențială, căci ne putem închipui o variantă a lui (2):

3 în care A, în loc să pronunțe numerele, ridică în sus un număr de degete. Ce anume are în comun învățarea prin arătare a cuvintelor „lespede“, „cărămidă“ etc. cu cea a numeralelor? În ambele cazuri arătăm spre lucruri și pronunțăm cuvinte; modul în care facem uz mai departe de această acțiune este de fiecare dată altul. Ceea ce este evident, desigur, doar atunci când considerăm unele exemple pe care le-am expus până în detaliile lor. Diferența poate fi ștersă prin modul de exprimare: „Într-un caz arătăm spre formă, în celălalt spre număr.“

- [120] 4 Să introducem o nouă unealtă în limbajul nostru: anumitor obiecte, bunăoară anumitor materiale ce sunt folosite în construcție, li se dau nume (nume proprii), se arată spre material și este rostit numele lui. Când A strigă unul dintre nume, atunci B îi aduce bucata căruia acest nume îi fusese atașat.

Învățarea cuvintelor prin arătarea spre ele este aici, din nou, diferită de ceea ce am întâlnit în (1) și (2). Însă nu diferă *neapărat* gestul prin care arătăm sau rostirea numelor proprii și nici ceea ce se întâmplă în cel care vorbește sau ascultă; pe deplin diferită este însă folosirea care se dă acestui gest și rostirii în învățarea limbajului și în practica comunicării. – Ar trebuie oare să spunem că diferența constă în faptul că, în diferitele cazuri, se arată spre diferite tipuri de obiecte? Însă, când arăt cu mâna spre o bucată de hârtie albă, cum se deosebește indicarea formei de indicarea culorii ei? Am putea spune: deosebirea este că, în cele două cazuri, noi *avem în vedere*

lucruri diferite. Iar „a avea în vedere“ ar trebui să fie aici un proces mental ce are loc tocmai în timp ce arătăm. Către acest mod de a ne reprezenta lucrurile înclinăm cu deosebire atunci când spunem că un om, întrebat dacă are în vedere forma sau culoarea, va răspunde în general apodictic, într-un sens sau într-altul. – Dacă vom căuta însă să aflăm două procese mentale ce caracterizează faptul de a avea în vedere forma și cel de a avea în vedere culoarea, atunci nu vom găsi nimic despre care să putem spune că *ar trebui* să însoțească orice acțiune de a arăta de același fel. Conceptele noastre „a îndrepta atenția spre formă“, „a îndrepta atenția spre culoare“ sunt doar niște concepte rudimentare, nedeterminate. Deosebirea, s-ar putea spune, nu rezidă pur și simplu în ceea ce se petrece atunci când arătăm spre ceva, ci, mai degrabă, ține de contextul în care are loc această arătare, adică de ceea ce o precede și de ceea ce îi urmează. Există, desigur, moduri caracteristice de a arăta spre o formă sau spre o culoare, o înălțime, un volum etc.

5 La strigătul „Această lespede!“, B aduce lespede
spre care arată A. La strigătul „Lespdea acolo!“, el
duce o lespede la locul spre care arată A.

Oare cuvântul „acolo“ este învățat prin arătare? Dacă [121]
folosirea unui cuvânt este învățată și exersată, atunci cel
care instruieste va face cu mâna mișcarea de a arăta și,
făcând asta, va pronunța cuvântul. Dar trebuie oare să
spunem că prin aceasta el dă unui loc numele „acolo“?
Gestul de a arăta face parte aici din practica comunicării
cu ajutorul limbajului.

Printre filozofi a apărut opinia că unele cuvinte precum „acolo“, „aici“, „acum“, „acesta“ sunt *adevăratele* nume proprii, și nu cuvintele pe care îndeobște le